

U I M E R E P U B L I K E H R V A T S K E
P R E S U D A

Vrhovni sud Republike Hrvatske u Zagrebu u vijeću sastavljenom od sudaca Vrhovnog suda Milana Gudelja, kao predsjednika vijeća, te Hajrije Novoselec, Marijana Svedrovića, Milivoja Mikora i Damira Kosa, kao članova vijeća i više sudske savjetnice Snježane Mrkoci, kao zapisničara, u kaznenom predmetu protiv opt. Fikreta Abdića, zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva iz čl. 120. st. 1. Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske i dr., odlučujući o žalbi optuženika podnesenoj protiv presude Županijskog suda u Karlovcu broj K-6/01 od 31. srpnja 2002. godine, u javnoj sjednici vijeća održanoj 30. ožujka 2004. godine, u nazočnosti branitelja optuženika Davora Popovića i Zvonka Žaje, odvjetnika iz Karlovca, te Tamare Abel, odvjetnice iz Zajedničkog ureda Abel – Grenac, prema punomoći koju je uložila u spis, te zamjenika Glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske Petra Pulišelića,

p r e s u d i o j e:

Odbija se žalba opt. Fikreta Abdića kao neosnovana i potvrđuje se presuda suda prvog stupnja.

Obrazloženje

Pobijanom presudom Županijski je sud u Karlovcu proglasio krivim Fikreta Abdića zbog kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, iz čl. 120. st. 1. Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske (OKZRH) i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, iz čl. 122. OKZRH, i nakon što mu je za svako pojedino djelo utvrdio kazne zatvora temeljem čl. 43. st. 1. i 2. toč. 1. OKZRH osudio ga je na jedinstvenu kaznu zatvora u trajanju od 20 godina. Temeljem čl. 45. st. 1. OKZRH u izrečenu kaznu sud mu je uračunao vrijeme provedeno u pritvoru od 7. 6. 2001. godine pa nadalje.

Temeljem čl. 122. Zakona o kaznenom postupku ("Narodne novine", broj 100/97, 27/98, 58/99, 112/99 i 58/02, u daljnjem tekstu ZKP) sud ga je obavezao da na ime troškova kaznenog postupka plati 19.767,50 kn i da na ime paušala plati 5.000,00 kn.

Protiv ove presude uložio je žalbu osobno optuženik i putem svojih branitelja Krešimira Abela, odvjetnika iz Zagreba, Davora Popovića i Zvonka Žaje, odvjetnika iz Karlovca. Žalbama pobija presudu zbog bitne povrede odredaba kaznenog postupka, povrede kaznenog zakona, pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, te predlaže da se pobijana presuda preinači tako da se optužba državnog odvjetnika odbije ili da ga sud oslobodi optužbe, ili da se presuda ukine i predmet vrati sudu prvog stupnja na ponovno suđenje.

U odgovoru na žalbu Županijski državni odvjetnik u Karlovcu predložio je da se žalba odbije kao neosnovana i potvrdi pobijana presuda.

Prije održavanja sjednice vijeća spis je dostavljen, temeljem čl. 373. st. 1. ZKP-a, Glavnom državnom odvjetniku na dužno razgledavanje.

Postupajući po zahtjevu iznesenom u žalbi o sjednici vijeća obaviješteni su branitelj optuženika Zvonko Žaja i optuženik. Kako se optuženik nalazi u pritvoru, a sud je ocijenio da njegova nazočnost na sjednici nije svrhovita, nije osiguran njegov dolazak na sjednicu.

Branitelji optuženika koji su bili nazočni sjednici, Davor Popović, Zvonko Žaja i Tamara Abel, ostali su kod svih žalbenih prigovora i žalbenih prijedloga. Zamjenik Glavnog državnog odvjetnika Republike Hrvatske Petar Pulišelić predložio je da se odbije žalba optuženika kao neosnovana i potvrdi pobijana presuda.

Žalba optuženika nije osnovana.

Na žalbu optuženika zbog bitne povrede odredaba kaznenog postupka

Nije u pravu optuženik kada tvrdi da je sud prvog stupnja počinio niz bitnih povreda odredaba kaznenog postupka, radi kojih je potrebno ukinuti pobijanu presudu.

Navodeći te povrede žalitelj najprije opisuje procesne povrede koje su počinjene prije nego što je Županijsko državno odvjetništvo u Rijeci podiglo optužbu protiv optuženika i prije nego što je započeo prvostupanjski postupak pred Županijskim sudom u Karlovcu, a zatim, u okviru obrazloženja žalbene osnove pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja, iznosi koje su postupovne povrede počinjene tijekom prvostupanjskog kaznenog postupka.

Točna je tvrdnja žalitelja da je Bosna i Hercegovina ustupila spis ovoga predmeta Republici Hrvatskoj protivno odredbi čl. 35. st. 2. toč. 4. Sporazuma između Vlade Republike Hrvatske, Vlade Bosne i Hercegovine i Vlade Federacije Bosne i Hercegovine o pravnoj pomoći u građanskim i kaznenim stvarima (u daljnjem tekstu Sporazum), u kojemu je propisano da je za preuzimanje kaznenog progona potrebno imati izjave oštećenika da su suglasni sa ustupanjem kaznenog progona. To proizlazi i iz podataka što se nalaze u spisu predmeta pod oznakom "Zeleni spis" koji sadrži sve dokumente koji se odnose na ustup spisa Republici Hrvatskoj. Među njima stvarno nema izjava o suglasnosti za ustupanje spisa predmeta. I iz iskaza određenog broja svjedoka, na koje se žalba poziva i koji su pitani tijekom postupka da li su dali takvu izjavu, proizlazi da nisu davali izjave o tome da li su suglasni da se postupak protiv žalitelja vodi pred pravosudnim tijelima Republike Hrvatske.

Međutim, pogrešno žalitelj smatra da radi toga Županijsko državno odvjetništvo u Rijeci nije bilo ovlašteno preuzeti optužnicu Višeg javnog tužilaštva u Bihaću, a kada je to učinilo i sud takvu optužnicu prihvatio, te na temelju nje donio pobijanu presudu, da je sud počinio bitnu povredu odredaba kaznenog postupka iz čl. 367. st. 1. toč. 5. ZKP-a.

Prema univerzalnom načelu, propisanom u čl. 14. st. 1. Kaznenog zakona, odnosno u čl. 100. Osnovnog krivičnog zakona Republike Hrvatske, kazneno zakonodavstvo Republike Hrvatske primjenjuje se prema svakom tko izvan područja Republike Hrvatske

počini bilo koje kazneno djelo koje je Republika Hrvatska obavezna kažnjavati prema propisima međunarodnog prava, međunarodnih i međudržavnih ugovora, a među takva djela nesumnjivo spadaju kaznena djela iz Glave XIII KZ-a, odnosno Glave XV OKZRH-a, kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. To su i kaznena djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, iz čl. 120. OKZRH-a i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, iz čl. 122. OKZRH-a.

Pogotovo je u ovom predmetu neupitna primjena kaznenog zakonodavstva Republike Hrvatske kada je nesporno da je žalitelj državljanin Republike Hrvatske, a prema načelu aktivnog personaliteta hrvatsko se zakonodavstvo primjenjuje prema državljanima Republike Hrvatske koji su izvan njenog područja počinili i bilo koje drugo kazneno djelo, osim onih koje Republika Hrvatska dužna procesuirati prema naprijed spomenutim propisima.

Prema tome, državni je odvjetnik bio ovlašten i dužan podići optužni akt protiv optuženika, a sud je bio ovlašten i dužan provesti kazneni postupak, kao što je u konkretnom slučaju i učinjeno.

Žalitelj pogrešno drži da je kazneni postupak protiv njega vođen na temelju optužnice Višeg javnog tužilaštva u Bihaću broj Kt-224/95 od 8. 8. 1996. godine.

Izjavom Županijskog državnog odvjetništva u Rijeci od 5. 6. 2001. godine to je državno odvjetništvo preuzelo optužnicu Višeg javnog tužilaštva u Bihaću kao svoju. Odmah je izmijenio pravne oznake dijela i odustalo od određenih prijedloga navedenih u optužnici Višeg javnog tužilaštva u Bihaću. Protiv te optužnice, dakle optužnice Županijskog državnog odvjetništva u Rijeci, žalitelj je podnio prigovor koji je odbijen kao neosnovan rješenjem Županijskog suda u Karlovcu broj Kv-98/01.

Prema odredbi čl. 367. ZKP-a apsolutno bitne povrede odredaba kaznenog postupka iz st. 1. toga čl. može počinuti sud prvog stupnja samo tijekom vođenja glavne rasprave, dok se relativno bitne povrede, propisane u st. 3. istog čl., mogu počinuti i tijekom priprema za glavnu raspravu ili tijekom glavne rasprave. Samo bitne povrede propisane u st. 2. čl. 367. ZKP-a mogu biti vezane uz propuste suda koji su počinjeni u fazi istražnog postupka ili propuste policije u predistražnoj fazi postupka zbog kojih su neki prikupljeni dokazi postali nezakoniti u smislu čl. 9. ZKP-a, ako je prvostupanjski sud na takvim dokazima temeljio svoju odluku.

Za ocjenu zakonitosti procesnog postupanja suda u ovom postupku stoga je irelevantno da li su Vlade Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine u fazi, koja je neposredno predstojala ustupu spisa Republike Hrvatske, komunicirali u skladu s odredbom čl. 4. st. 1. naprijed citiranog Sporazuma i to Vlada Republike Hrvatske putem Ministarstva pravosuđa Republike Hrvatske, a Vlada Bosne i Hercegovine putem Ministarstva pravde Federacije Bosne i Hercegovine, ili pak nisu.

Irelevantno je, također, što je u Federaciji Bosne i Hercegovine kazneni postupak pokrenut bez suglasnosti Međunarodnog kaznenog suda u Haagu, što je prema Rimskom sporazumu iz 1996. godine preduvjet za pokretanje kaznenog postupka u toj zemlji. Ta ograničenja ni na koji način ne vežu Republiku Hrvatsku, pa se ni propusti koji su učinjeni u postupku u Bosni i Hercegovini ne mogu reflektirati na zakonitost postupanja tijekom kaznenog postupka u kojemu je donijeta prvostupanjska presuda.

Nije od značaja za ocjenu da li je postupak protiv optuženika proveden u skladu sa ZKP-om okolnost da je Međunarodnom sudu u Haagu dostavljen veći broj pismenih dokaza i to 3.273 stranice originala i kopija dokumenata te deset video kazeta, kao što se navodi u žalbi, a Republici Hrvatskoj je ustupljen manji broj dokaza. Ovaj bi prigovor mogao predstavljati prigovor utvrđenom činjeničnom stanju kada bi se iz žalbe vidjelo koji dokazi, koji se odnose na postupanje optuženika kroz inkriminirano razdoblje, nisu dostavljeni Republici Hrvatskoj i da li se njihov sadržaj reflektira na utvrđeno činjenično

stanje i na koji način.

U žalbi koju je optuženik podnio putem svojih branitelja, a pogotovo u žalbi koju je sam podnio, on vrlo opširno obrazlaže tvrdnju da je ovaj postupak politički motiviran, usmjeren na dokazivanje njegove krivnje pod svaku cijenu, radi čega su pravosudna tijela u Bosni i Hercegovini svjesno nezakonito postupala, a u "takav se postupak uključila i Republika Hrvatska nezakonitim preuzimanjem postupka, pod očitim političkim pritiscima i logikom politike, a ne logikom prava i pravne države". Nezakonitim postupcima pravosudnih tijela u Bosni i Hercegovini žalitelj smatra i upit istražnog suca koji je bio upućen generalu Atifu Dudakoviću, od kojega se traži poduzimanje istražnih radnji, zatim provjere koje je poduzeo istražni sudac da utvrdi da li se Bahra Kadić nalazi na popisu ljudi koji su umrli od posljedice zatočeništva u logoru, iako je u jednom drugom kaznenom predmetu utvrđeno da njezina smrt nema nikakve veze sa boravkom u logoru.

Kad bi bila točna tvrdnja žalitelja da su tijekom istražnog postupka neki dokazi bili prikupljeni protivno odredbama Zakona o kaznenom postupku i kada bi sud na njima temeljio svoju odluku, radilo bi se o nezakonitim dokazima prema odredbi čl. 9. ZKP-a i sud bi počinio bitnu povredu odredaba kaznenog postupka iz čl. 367. st. 2. ZKP-a.

Međutim iz spisa predmeta to ne proizlazi.

Uvidom u dopis koji je Viši sud u Bihaću dostavio generalu Atifu Dudakoviću (list 102 "crvenog spisa") proizlazi da se tražilo od Komande V. korpusa samo dokumentacija koja se odnosi na suradnju žalitelja sa srpskim snagama. Dostavljanje podataka sudu obaveza je propisana u čl. 169. ZKP-a i ona ne predstavlja istražnu radnju, a, osim toga, i podaci koji su traženi nisu predmetom inkriminacije u ovom kaznenom postupku.

Ni podaci o smrti Bahre Kadić nisu od značaja za ovaj kazneni postupak, jer se ta osoba ne spominje među osobama prema kojima se, eventualno, nečovječno postupalo, što je dovelo do njezine smrti.

Stoga nije u pravu žalitelj kada tvrdi da je na naprijed opisani način sud počinio bitnu povredu odredaba kaznenog postupka.

Valja reći da motiv zbog kojega je došlo do pokretanja kaznenog postupak nije od značaja za ocjenu osnovanosti tvrdnje žalitelja da pobijana presuda nije na zakonu osnovana. Da li je neki postupak proveden u skladu sa zakonom ovisi isključivo o tome da li je sud prvog stupnja eventualno počinio neku od bitnih povreda kaznenog postupka i je li pravilno i potpuno utvrdio činjenično stanje i na takvo utvrđeno činjenično stanje pravilno primijenio materijalno pravo.

Tvrdnja žalitelja da je sud počinio bitnu povredu odredaba kaznenog postupka iz čl. 367. st. 1. toč. 11. ZKP-a time što je utvrdio da je u inkriminiranom razdoblju bilo zatvoreno najmanje 5.000 civila "što je u direktnoj suprotnosti sa dokazima u spisu predmeta, a o čemu sud u obrazloženju presude ne daje ni valjane razloge" po svojoj prirodi prigovor je utvrđenom činjeničnom stanju.

O toj postupovnoj povredi radilo bi se samo onda da je sud u pobijanoj presudi krivo interpretirao sadržaj isprava koje se odnose na broj zatočenih lica, što se ne tvrdi u žalbi, niti proizlazi iz pobijane presude. Žalitelj tvrdi da je sud iz tih podataka izveo krive zaključke jer je podatke o brojnom stanju u pojedinim objektima u kojima su se nalazila zatvorena lica, samo zbrajao, ne vodeći računa o tome da su se pojedini objekti, koje žalitelj naziva sabirnim i izolacionim centrima, zatvarali, a sve osobe koje su se u njima nalazile preseljavale na druge lokacije.

Tvrdnju na stranici 26 žalbe da je sud počinio bitnu povredu odredaba kaznenog postupka iz čl. 367. st. 1. toč. 11. ZKP-a time "što u presudi nisu navedeni razlozi o odlučnim činjenicama, odnosno ti su razlozi nejasni i u znatnoj mjeri proturječni

zapisnicima i iskazima svjedoka datim u postupku" žalitelj nije obrazložio.

Navod žalitelja da su razlozi koje sud navodi u obrazloženju presude u suprotnosti sa sadržajem provedenih dokaza predstavlja prigovor utvrđenom činjeničnom stanju, jer kao što je naprijed navedeno, o toj bitnoj povredi radilo bi se samo onda da je sud interpretirao sadržaj dokaza suprotno sadržaju koji proizlazi iz sudskih zapisnika i pismenih dokaza. Doduše žalitelj u nastavku žalbe navodi da sud "pogrešno citira i analizira iskaze gotovo svih svjedoka" ali ne navodi u čemu se ovaj propust suda ogleda, a ni ovaj sud ne nalazi da bi iskazi svjedoka u pobijanoj presudi bili citirani suprotno njihovom sadržaju kako je on naveden u sudskim zapisnicima.

Isto tako ovaj sud smatra da je sud prvog stupnja u pobijanoj presudi naveo jasne i logične razloge o svim pravno relevantnim činjenicama.

Ne može se prihvatiti ni tvrdnja žalitelja da sud temelji svoju odluku na dokumentu koji nije dokaz u ovom postupku, jer nije pročitao tijekom glavne rasprave, pa da je time počinjena bitna povreda odredba kaznenog postupka iz čl. 367. st. 2. ZKP-a. Kao takav dokument žalba navodi stenogram izvještaja optuženika koji je podnio na sjednici Vlade tzv. Autonomne pokrajine Zapadna Bosna 19. 11. 1993. godine, koji se nalazi u "dosjeu broj 8".

Iz zapisnika o glavnoj raspravi od 11. 6. 2002. godine proizlazi da je taj dokument pročitao, jer je na stranici 8 tog zapisnika konstatirano: "Čita se dokumentacija i vrši se uvid u istu iz dosjea broj 8", a sporno izvješće nalazi se upravo u tom dosjeu.

Na žalbu optuženika zbog povrede kaznenog zakona

Nije u pravu žalitelj kada tvrdi da je sud na njegovu štetu povrijedio zakon, jer ga je proglasio krivim zbog kaznenog djela za koje je on abolidan u Bosni i Hercegovini.

Točna je tvrdnja optuženika da je primjenom Zakona o amnestiji (sl. I. R. B. i H. broj 6/98) protiv optuženika, rješenjem Višeg suda u Bihaću broj K-2/95, od 27. 2. 1996. godine, obustavljen kazneni postupak koji je bio pokrenut zbog kaznenog djela napada na ustavno uređenje Bosne i Hercegovine i kaznenog djela oružane pobune. Međutim, on pogrešno smatra da je kazneno djelo napada na ustavno uređenje Bosne i Hercegovine bile predmetom ovog kaznenog postupka i da je pobijanom presudom proglašen krivim i zbog tog kaznenog djela.

Predmetom ovog kaznenog postupka bila su kaznena djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva i ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika i samo za ta dva kaznena djela on je proglašen krivim.

Točno je da je u činjeničnom opisu pobijane presude navedeno u uvodu, u kojemu su opisane okolnosti pod kojima je optuženik poduzeo radnje kaznenih djela za koje je proglašen krivim, da je "za vrijeme ratnog stanja u Republici Bosni i Hercegovini, dana 27. 9. 1993. godine, suprotno Ustavu RBiH, izvršio proglašenje tzv. Autonomne pokrajine Zapadna Bosna za područje bivšeg okruga Bihać". Ove činjenične navode optužbe sud je i utvrđivao, te je u obrazloženju presude, na str. 22 i 23 naveo da te okolnosti smatra utvrđenim i obrazložio iz kojih dokaza ih utvrđuje, ali time optuženik nije proglašen krivim zbog kaznenog djela zbog kojega je protiv njega obustavljen kazneni postupak, već te okolnosti predstavljaju samo približne okolnosti u kojima je počinio kaznena djela za koje je proglašen krivim.

Na žalbu optuženika zbog pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja

Prigovarajući utvrđenom činjeničnom stanju žalitelj, prvenstveno, prigovara ocjeni iskaza svjedoka koju je izvršio sud prvog stupnja, načinu na koji je, iz pismenih dokaza,

utvrđivao činjenice koje mu idu na teret, a zatim i zaključcima činjenične prirode koje je izveo na temelju tako pogrešno utvrđenog činjeničnog stanja o njegovoj odgovornosti za kaznena djela za koja ga je proglasio krivim.

Ne može se prihvatiti tvrdnja žalitelja da je sud pogrešno analizirao iskaze svjedoka, ne vodeći računa o tome koja je atmosfera stvorena u Bosni i Hercegovini neposredno prije i tijekom vođenja kaznenog postupka protiv njega, kada je čak osnovan Odbor za optužbu protiv Fikreta Abdića, kada su se i politika i sredstva javnog priopćavanja, a i vjerski velikodostojnici angažirali svim silama da ga prikažu kao razbijača Bosne i Hercegovine, kao osobu željnu vlasti pod svaku cijenu, pa i po cijenu zločina, koji mu se neosnovano stavljaju na teret i kada su njegovi pristaše postali građani drugog reda, koji su ostajali bez posla, nisu mogli ostvarivati neka osnovna prava, kao što su pravo na mirovinu, invalidninu, socijalna prava, a što proizlazi iz godišnjih izvještaja o stanju ljudskih prava u Federaciji BiH za 2000. i 2001. godinu Ombudsmena FBiH, koji između ostalog navodi da su pristaše i simpatizeri optuženika postali "građani izvan zakona" u svakom pogledu. Obzirom na takvu atmosferu i daljnju činjenicu da je Udruga logoraša Bosne i Hercegovine vršila utjecaj na svjedoke, nije bilo ni za očekivati da se itko od saslušanih svjedoka usudi bilo što reći u njegovu korist.

Iz pobijane presude proizlazi da je sud prvog stupnja, upravo radi brojnih prigovora optužbe tijekom postupka objektivnosti iskaza svjedoka, ocjenjivao te iskaze uspoređujući ih s pismenih dokazima koji se nalaze u spisu predmeta, koji su nastali u vrijeme trajanja I. i II. autonomije, dakle u inkriminirano vrijeme, pa im se ne može staviti prigovor da su na njihov sadržaj utjecale naprijed navedene okolnosti. Radi se o dokumentima međunarodnih organizacija ali, prvenstveno, tijela vlasti tzv. Autonomne pokrajine Zapadne Bosne (u daljnjem tekstu AP ZB)

Sud u pobijanoj presudi izričito navodi da je prilikom ocjene iskaza svjedoka vodio računa o tome da su svjedoci bili protivnici uspostave tzv. AP ZB i da, zbog okolnosti koje su doživjeli, imaju negativan stav prema optuženiku.

Valja reći da je tijekom ovog kaznenog postupka proveden dokaz saslušanjem ili čitanjem iskaza 75 svjedoka, od čega su 66 osoba bili zatočnici u vrijeme trajanja I. i II. autonomije i svi oni na gotovo identičan način opisuju uvjete u logorima u odnosu na smještaj, prehranu, higijenske uvjete te, tretman zatvorenika, kako za vrijeme boravka u objektima logora, tako i za vrijeme kada su se nalazili na radu. Ti su iskazi istovjetni u brojnim dojmljivim, potresnim detaljima, što govori u prilog zaključka suda prvog stupnja da su svjedoci iskazivali o onom što su stvarno doživjeli, a ne o onom što su, prema zahtjevu Udruge logoraša, trebali reći, kao što žalitelj tvrdi u žalbi.

Tijekom glavne rasprave niti jedan od saslušanih svjedoka nije iskazivao da ga je bilo tko nagovarao kako da svjedoči ni prilikom ispitivanja pred istražnim sucem, a ni prije ispitivanja na glavnoj raspravi, pa dakle nijedan od njih ne potvrđuje iskaz svjedokinje Enise Karajić, na koji se poziva žalba, koja je na glavnoj raspravi navela da je "grupa eksperata pripremala svjedoke za svjedočenje na glavnoj raspravi", da se radilo o dvojici muškaraca i ženi po imenu Matilda koji su cijelo ljeto boravili u prostorijama Agrocommerca, u koje su dolazile brojne osobe koje su svjedočile u ovom predmetu tijekom glavne rasprave.

Osnovano sud nije povjerovao ovoj tvrdnji svjedokinje Karajić, o čemu je u presudi naveo uvjerljive i logične razloge, koje u cijelosti prihvaća ovaj sud.

Valja, osim toga, reći da svjedokinja Karajić govori o pripremama budućih svjedoka za svjedočenje na glavnoj raspravi i izričito navodi da s njom nitko nije razgovarao prije davanja iskaza pred istražnim sucem, niti ima saznanja da su u toj fazi postupka vršeni utjecaji na druge svjedoke.

Kada se usporede sadržaji iskaza svjedoka koje su dali tijekom istražnog postupka i

iskaza datih na glavnoj raspravi onda je vidljivo da su iskaze mijenjali samo svjedoci Redžić Emin i Šakanović Zuhdija, koji su u inkriminirano vrijeme bili stražari u logorima, dok su svi drugi svjedoci na istovjetan način opisivali svoj boravak u logorima. Iz toga se može osnovano zaključiti da na njih nije vršen utjecaj na način da im je sugerirano što i kako iskazuju, a ako je eventualno i s nekim od svjedoka razgovarano to se nije reflektiralo na sadržaj njihovih iskaza, jer su iskazi ostali neizmijenjeni. Doduše, neki su iskazi dopunjeni pojedinim detaljima, ali to ne dovodi u sumnju istinitost svjedoka. Potpuno je uvjerljivo obrazloženje o tome dala svjedokinja Mezilandić Emina koja je rekla: "Možda sam danas ispričala i ono o čemu nisam govorila u Bihaću, ali uvijek se sjetim nečeg drugog i kada bih sutra o tome pričala možda bi se još nečega sjetila".

Osnovano sud prvog stupnja zaključuje da su iskazi svjedoka o tome da su uvjeti u logorima bili ispod minimuma ljudskog dostojanstva i krajnje ponižavajući i da su zatvorenici psihički i fizički maltretirani, izlagani opasnostima po život kada su izvođeni na rad na prvu crtu bojišnice, potvrđeni i pismenim dokazima iz kojih, pak, proizlazi da je sve to bilo poznato optuženiku, iako on to poriče.

Dva su izvještaja Međunarodnog komiteta crvenog križa (MKCK) dostavljena optuženiku i to izvještaj nakon obilaska zatvora Drmeljevo – Plazikura 18. 6. 1994. godine i 11. 8. 1994. godine (dosje s oznakom 1) u kojima se navodi da su na zatvorenicima uočeni tragovi fizičkog maltretiranja, kod mnogih muškaraca i nekih žena, da je hrana oskudna, da zatvorenici nemaju pristup pitkoj vodi, da ne postoje WC-i i da se nužda vrši u polju, da spavaju na podu, bez madraca i deka, da ima zatočenih maloljetnih osoba u dobi od 15 i 16 godina i više starih osoba preko 60 godina, koje su bolesne i nemoćne, da u prostorijama u kojima je smješteno više osoba nema dovoljno zraka, jer su prozori zabijeni, te da nisu prihvaćene prethodne preporuke MKCK o načinu poboljšanja uvjeta. Navodi se da se odbija i distribucija pomoći te organizacije u svemu, osim u dostavi deka i drvenih paleta za spavanje.

Ista organizacija dostavila je, doduše ne osobno optuženiku nego Predsjedniku Vlade i vojnoj komandi, 16. 5. 1995. godine izvješće u kojemu se navodi da je organizaciji ograničen pristup zatvorenicima s kojima ne mogu slobodno razgovarati, da je dio zatvorenika upućen na rad izvan logora iako se znalo da delegacija dolazi u posjet, da su ih zatvorenici dočekali obrijanih glava i da su morali gledati u pod, da su bili u strahu i izbjegavali razgovor i da su informirani da je nakon bijega nekolicine zarobljenika došlo do svakodnevnog, kolektivnog kažnjavanja i maltretiranja ostalih, jer su stražari iz ćelija izvodili zatvorenike i tukli ih šakama i štapovima.

Naslovnici su upozoreni da je kolektivno kažnjavanje zabranjeno Ženevskom konvencijom o zaštiti građanskih osoba u vrijeme rata, što je stvarno i propisano u čl. 51. te Konvencije.

Kada se vodi računa i o nekoliko intervencija koje su sudovi dostavili optuženiku kao predsjedniku tzv. AP ZB onda ni po ocjeni ovog suda nema nikakvog razloga za sumnju u istinitost iskaza svjedoka koji govore o gotovo svakodnevnom fizičkom maltretiranju zatvorenika i vrlo teškim i ponižavajućim uvjetima života u kojima su se našli.

To posebno potvrđuju izvještaji Višeg suda od 30. 11. 1994. godine (dosje 8) u kojemu se navodi da se u zatvoru drže osobe bez ikakvog pravnog osnova, koje ne znaju zašto su zatvorene i do kada će se nalaziti u zatvoru, a izvještaj se zaključuje riječima: "Važno je da imamo zatvore i da su oni puni", te u informaciji istog suda od 30. 11. 1994. godine (dosje 8 list 52) u kojoj se, između ostalih već navedenih propusta, ukazuje da je prisutna pojava ulaženja raznih grupa u prostorije zatvora koji maltretiraju i zlostavljaju zatvorenike, da su u prihvatnom centru Nepeke "bukvalno dovedena velika većina civila koja je ostala u Velikoj Kladuši poslije 21. 8. 1994. godine", te ako se nastavi s "hapšenjem civila, žena sa djecom i invalida vrlo brzo ..... imali bi zatvore kakve ne bi imala nijedna druga država ..... " i da ima pojava da se s majkama dovode djeca stara po nekoliko godina.

S pravom sud prvog stupnja u pobijanoj presudi apostrofira službenu zabilješku predsjednika Višeg suda od 10. 7. 1995. godine (dosje broj 8) o sadržaju informacija koje je predsjednik suda iznio na sastanku kod optuženika i dokument pod nazivom "Prijedlog mjera Višeg suda od 1. 6. 1995. godine" (dosje 8, list 55) iz kojeg proizlazi da je optuženik znao za svakodnevno fizičko maltretiranje zatvorenika, radi čega sud predlaže izmještaj civilnog zatvora iz centra grada "budući da je ta ustanova postala logor za mučenje i batinanje ljudi, a to se čini svakodnevno, uz prisutnost građana ....".

Sve te intervencije ovog i drugih sudova, Osnovnog suda u Velikoj Kladaši i Vojnog suda, u kojima se govori o nezakonitom zadržavanju ljudi u zatvorima, o nezadovoljavajućim uvjetima smještaja, o lošoj medicinskoj zaštiti, očigledno nisu imale nikakvog efekta, pa je Viši sud u Izvještaju o radu od 22. 5. 1995. godine (dosje 1) naveo da je prestao obavljati nadzor rada nad prihvatnim centrima i vojnim zatvorom, jer sadašnji nadzor nije dao nikakvih rezultata.

Nema baš nikakvog razloga za sumnju da bi tvrdnje u tim izvještajima pravosudnih tijela bile pretjerane, a kamoli neistinite, jer je atmosfera koje je vladala u Velikoj Kladaši bila takva da se nitko od pravosudnih djelatnika ne bi usudio napisati nešto što se ne bi moglo dokazati.

Konačno, da su osobe lišene slobode teško fizički maltretirane proizlazi i iz izvješća Opštinskog zatvora Velika Kladaša od 14. 1. 1994. godine o privođenju i tretmanu Okanović Ibrahima zvanog "Šarin", što je završilo smrtnim ishodom (Dosje 6, list 7), o čemu su iskazivali i svjedoci Huso Karajić (list 373 spisa) i Hasib Izdarević (list 367 spisa). Iz sadržaja tog izvješća evidentno je da je optuženik znao što se u zatvoru dešava, jer je upravitelj zatvora nazvao njegov telefonski broj i razgovarao sa Munidbom Dešlagićem, koji se kod optuženika nalazio.

Prema tome, pravilno je sud ocijenio da svjedoci, koji su govorili o fizičkom maltretiranju kojemu su bili izloženi ili o maltretiranju drugih osoba, čemu su bili svjedoci, nisu neosnovano i neobjektivno teretili optuženika, te da nije prihvatljiva njegova obrana o tome da se možda radilo o sporadičnim, ekscesnim istupima pojedinaca, koji se mogu očekivati u situaciji ratnog stanja koje je vladalo u Velikoj Kladaši, ali o kojima on nije imao saznanja, niti može za njih biti odgovoran. Ovu tvrdnju optuženik ponavlja i u žalbi i u usporedbom broja svjedoka koji govore da su bili pretučeni i broja stražara koje oni poimence spominju, zaključuje da se dolazi do statističkog podatka da je samo 2,2 % stražara tuklo pritvorenika jedanput ili više puta, a taj je postotak zanemariv i potvrđuje obranu da se radilo o pojedinačnim ispadima stražara.

Prije svega ističe se da je 39 saslušanih svjedoka govorilo da su pretučeni jednom ili više puta, a 34 svjedoka govori o tome da su čuli, u pravilu noću, udarce jauke ili zapomaganja ili da su vidjeli pretučene zatvorenike. Prema tome, ne radi se o pojedinačnim ispadima nekih stražara, već o sistematskom zlostavljanju zatvorenika koji se spominje i u pismima koji su optuženiku uputili u 7. mjesecu 1994. godine specijalni izvjestitelj UN-a Tadeusz Mazowiecki i članovi te međunarodne organizacije David Lassmann i Thomas Keuz, gdje se govori o grubim tučnjavama kojima su izloženi zatvorenici i zlostavljanju prije dolaska u zatvore, što se čini i u medicinskom centru u Velikoj Kladaši (Dosje 8 list 1 - 4).

Što se pak tiče uvjeta u kojima su se našle zatvorene osobe pravilno sud prvog stupnja utvrđuje da su oni bili ispod granice dozvoljenog, ponižavajuće za zatvorenike do te mjere da je osnovano za zaključiti da se prema njima nečovječno postupalo.

Okolnosti da su zatvorenici smješteni u prostorije u kojima preko zime nije bilo grijanja, a preko ljeta dovoljno svježeg zraka, da nisu imali sanitarne čvorove, već su nuždu preko dana vršili izvan hala, a u noći u halama u kojima je boravilo po stotinjak i više osoba, u posude i da su to bili prisiljeni činiti jedni pred drugima, da nisu imali osnovne higijenske potreštine sve do dolaska MKCK, da se nisu prali ni kupali po mjesec i više dana, da su živjeli u smradu i smrdili, da su jeli po nekolicina iz istog pribora za jelo

i morali pojesti hranu u vrlo kratkom vremenu, da nisu imali pristupa pitkoj vodi ili im je količina bila ograničena, što proizlazi, ne samo iz iskaza svih svjedoka, već i iz naprijed spomenutih intervencija međunarodnih organizacija, pa i izvještaja koje su optuženiku podnosili pojedini upravitelji zatvora govori o tome da su bili poniženi u svom dostojanstvu, degradirani kao osobe, da im je oduzeto pravo na intimnost u obavljanju osnovnih životnih funkcija, što evidentno predstavlja nečovječne postupke koji su izričito zabranjeni čl. 3. pod 1. Ženevske konvencije o zaštiti osoba u vrijeme rata od 12. kolovoza 1994. godine.

Tvrđnja žalitelja da je stanje u logorima bilo izraz općeg stanja koje je vladalo u Velikoj Kladuši, opće neimaštine, nedostatka prehrambenih artikala zbog izolacije u kojoj se nalazio taj kraj, a ne njegovog htijenja ili barem pristajanja da se zatočene osobe svjesno ponižavaju, ne može se prihvatiti.

Iz fotodokumentacije koja se nalazi u spisu predmeta vidljivo je da hale u kojima su bili smješteni logoraši nisu pružale osnovne uvjete za iole pristojan život. Doduše, snimke nisu napravljene neposredno nakon zatvaranja logora, već 14. 5. 1996. godine, ali to nije od utjecaja na ocjenu o kvaliteti smještaja zatočenih osoba.

Iz Informacije o smještaju, higijenskim uvjetima u Vojnom pritvoru Drmeljevo (Dosje 6, list 3) proizlazi da je na malom prostoru smješten veliki broj pritvorenika, tako da na jednu osobu otpada manje od 1m² prostora, da je grijanje riješeno samo u jednoj od triju prostorija, da su zdravstveni uvjeti loši pa je došlo do pojave žutice i drugih bolesti.

Također i iz popisa zatvorenika u SC Nepeke proizlazi da je u halama bio smješten veliki broj zatvorenika, od 144 - 216 osoba, da je među njima bilo i maloljetnika, a i veći broj starijih osoba od 55 godina (dosje 3 list 6 - 9).

Konačno da su se logori osnivali u objektima koji nisu udovoljavali minimalnim uvjetima za život zatvorenika proizlazi iz podataka o osnivanju logora Dolovi. 25. 6. 1995. godine upućena je načelniku Vrhovne komande informacija o tome da objekti na farmi Dolovi nisu podesni za moguće preseljenje zatvorenika iz SC Nepeke "jer nijedan objekt nije u ispravnom stanju", nedostaju ploče na krovu, vodovodne i elektro instalacije su "počupane ili ih nema", a najbliža pitka voda nalazi se 1 km udaljena od objekta (Dosje broj 4), ali iz Dosjea 5 vidljivo je da je taj prostor iskorišten za logor i već prvo izvješće o stanju u logoru datirano je sa 7. 7. 1995. godine (Dosje 5 pod naslovom Dolovi), dakle 12 dana nakon spomenute informacije.

Žalitelj pogrešno drži da je proglašen krivim zbog toga što je naložio, planirao i organizirao logore koje naziva prihvatnim i izolacionim centrima, te se poziva na odredbu Glave II. - Mjesto interniranja naprijed spomenute Ženevske konvencije koja dozvoljava formiranje logora za interniranje. Optuženiku se stavlja na teret, a i proglašen je krivim da je naredio, planirao i organizirao logore u kojima se civilno stanovništvo fizički i psihički zlostavljalo i gdje se prema njima nečovječno postupalo, što je u suprotnosti sa odredbom čl. 3. Konvencije. U Ženevskoj konvenciji vrlo je detaljno propisano kako moraju izgledati logori za interniranje, kako mora biti organiziran život interniraca, od ishrane i odijevanja, higijene i zdravstvene zaštite, do iskazivanja vjerskih opredjeljenja i udovoljavanja intelektualnim potrebama pojedinca. Tim je odredbama isključen svaki oblik povrede njihovog dostojanstva i svaki oblik nasilja, čega se apsolutno optuženik nije pridržavao kada je u pitanju funkcioniranje logora navedenih u izreci presude, kao što je pravilno utvrdio sud prvog stupnja.

Nije u pravu žalitelj ni kada tvrdi da nema protupravnosti u postupcima koji mu se inkriminiraju u vezi s odlaskom zatvorenika na rad, jer i naprijed citirana Ženevska konvencija ne zabranjuje radne obaveze interniranih osoba.

Točno je da je u čl. 95. Konvencije dozvoljeno da se internirane osobe koriste kao radnici, ali je propisano pod kojim uvjetima i na kojim poslovima. Uvjeti su pristanak

osobe koja se angažira za rad, kojoj se trebaju osigurati radni uvjeti ne gori od uvjeta u kojima rade slobodne osobe, kojima se za rad plaća i koje imaju pravo u svako trenutku napustiti rad.

Nesporno je da se o takvoj vrsti rada ne radi u ovom konkretnom slučaju.

Optuženik se u žalbi poziva samo na onaj dio odredaba o radu interniraca koji mu idu u prilog, a svjesno zanemaruje onaj drugi dio iz kojeg proizlazi da svaki radi, koji nije u skladu s odredbama spomenute Konvencije, nije dozvoljen, dakle svaki prisilni rad u uvjetima u kojima je dovedeno u pitanje zdravlje i život zatvorenika i njegovo osobno dostojanstvo.

Pravilno je sud prvog stupnja utvrdio da su zatvorenici prisilno vođeni na rad i da su radili u ponižavajućim uvjetima i okolnostima u kojima je bilo ugroženo njihovo zdravlje i život.

Brojni su svjedoci govorili na istovjetan način kako se radilo na radilištu na Starom gradu. Radni dan je trajao 11 sati, s dvjema pauzama od po 10 ili 15 minuta. Muškarci su morali raditi trčeći i bili maksimalno iscrpljeni, tako da su neki završili u Dispanzeru, dok je Rasim Erdić umro. Iako su radili po vrućini količina pitke vode koju su dobivali ovisila je o raspoloženju pojedinih stražara. Nisu smjeli razgovarati i morali su gledati ravno preda se. I pored svega toga bili su izloženi psihičkom i fizičkom maltretiranju od strane stražara, u pravilu muškarci, ali i žene.

Stoga je i po ocjeni ovoga suda nema razloga za sumnju u njihove iskaze, pogotovo što su i potvrđeni drugim, materijalnim dokazima. To je prije svega službena zabilješka koju je 8. 8. 1994. godine sačinio istražni sudac Sulejmanagić Refik (crveni spis list 101) o razgovoru koji je obavio sa dežurnom liječnicom Vesnom Okanović o smrti Rasima Erdića. Ona mu je rekla da je pacijent dovezen u komatoznom stanju sa Starog grada, gdje je radio i da je vjerojatno uzrok smrti izljev krvi u mozak, kao posljedica teško rada na velikoj vrućini. Na tu se zabilješku optuženik poziva kada dokazuje da smrt Erdića nije posljedica fizičkog maltretiranja, ali ne dovodi u sumnju konstataciju iz spomenute zabilješke da je smrt posljedica teškog rada na velikoj vrućini. Prema tome smrt Erdića u svakom je slučaju, u najmanju ruku posljedica teškog rada kojemu je bio izložen.

Osnovano sud prvog stupnja upućuje i na izvješće Organa bezbjednosti, koje se nalazi u Dosjeu 3 na listu 120 iz kojega proizlazi da su dvojica logoraša ranjeni kada su, po ocjeni stražara, radili presporo, pa je jedan od stražara na njih ispucao nekoliko metaka.

Konačno da su logoraši umirali na radu proizlazi iz podataka koje je tijekom glavne rasprave sudu predalo Državno odvjetništvo. Radi se o protokolima Hitne medicinske pomoći i Mrtvarne Doma zdravlja Velika Kladuša, iz kojih proizlazi da je nekoliko logoraša, koji su pripadali radnim vodovima, dovezeno mrtvo. Radi se o Bajri Rizviću, Beširu Kesareviću, Ismetu Mačkoviću i Muhamedu Mirkoviću, koji se poimenično ne spominju u opisu djela za koja je optuženik proglašen krivim, ali ovi podaci upućuju na siguran zaključak koji je iz provedenih dokaza izveo sud prvog stupnja o tome da su zatvorenici radili u takvim uvjetima u kojima je bilo ugroženo i njihovo zdravlje i njihov život.

Da su logoraši radili na uređenju korita rijeke Grabenske, stojeći u hladnoj vodi do pojasa, ne proizlazi samo iz iskaza svjedoka Ismeta Sadikovića (list 292 spisa) nego i iz Naredbe od 11. 5. 1995. godine kojom se 30 zarobljenika upućuje na rad na uređenje rijeke Grabenske (Dosje 5, podfascikl Valionica – Miljković). Nema nikakve sumnje da je voda u to vrijeme vrlo hladna, pa je višesatnim radom u tim uvjetima sasvim sigurno dovedeno u pitanje zdravlje zatvorenika.

Što se pak tiče rada na prvim borbenim crtama nema razloga za sumnju u iskaze svjedoka Samaradžić Čazima (list 98 istražnog spisa), Rahmanović Mumina (list 74

istražnog spisa i 209 prvostupanjskog spisa), Delić Hasiba (list 59 istražnog spisa) i drugih svjedoka koji tvrde da su radili tranše i kopali rovove na samoj bojišnici i da su u to vrijeme vojnici narodne obrane namjerno pucali prema vojnicima V. korpusa, nastojeći ih izazvati da zapucaju i rane, pa čak i ubiju zatvorenika, kada iz brojnih dokumenata što se nalaze u spisu predmeta i na koje se poziva sud prvog stupnja proizlazi da su zatvorenici radili na bojišnici, pa i u vrijeme izmijene vatre između zaraćenih strana. Tako iz službene zabilješke od 13. 1. 1995. godine, što se nalazi u Dosjeu 8 (list 112), proizlazi da su dvojica zatvorenika ranjena prilikom rada, iz podataka na listu 309 prvostupanjskog spisa proizlazi da je Šabić Osman smrtno stradao kada je kopao rovove, a iz podataka što se nalaze u Dosjeu broj 5, u fasciklu pod nazivom "Logor ponikve", proizlazi da je 11. 12. 1994. godine ranjen i smrtno stradao Kekić Ibrahim u vrijeme kada je još sa osam zarobljenika kopao tranše, a na njih su zapucali vojnici V. korpusa.

Rad na prvim crtama bojišnice naredio je Štab narodne obrane 18. 6. 1994. godine (list 379 prvostupanjskog spisa). Određeno je da se zarobljene osobe, zatvorenici vojnih i istražnih zatvora i pritvorenici mogu koristiti "na uređenju linija obrane" i da im je, osim hrane, potrebno osigurati dnevni odmor u trajanju od sedam sati, pa nema nikakvog razloga za sumnju u tvrdnje svjedoka da su radili po 11 i 12 sati dnevno.

Žalitelj neosnovano prigovara zaključcima suda prvog stupnja o tome koje su osobe tijekom boravka u logorima zadobile tjelesne ozljede, a koje su zbog zlostavljanja smrtno stradale, pozivajući se, pri tome, na mišljenje sudsko-medicinskog vještaka dr. Mire Mlinac-Lucijančić koja je rekla da nije mogla pouzdano utvrditi što je uzrokovalo smrt Faruka Alagića i Rasima Erdića, jer njihova tijela nisu obducirana.

Optuženik pogrešno smatra da se smrt i uzrok smrti neke osobe mogu dokazati samo medicinskom dokumentacijom, kada u žalbi navodi, u odnosu na smrt Rasima Erdića, "ono što ne zna liječnica, sudska vještakinja, zna gospođa sutkinja", prigovarajući tome što je sud na osnovu iskaza svjedoka utvrdio i u slučaju Rasima Erdića, kao i u slučaju Selima Kahrića, Faruka Alagića i Senada Halkića, da je njihova smrt posljedica fizičkog zlostavljanja kojemu su bili podvrgnuti.

Činjenica je da više svjedoka, koji su bili na radu na Starom gradu kada je Rasim Erdić umro, govore o tome da ga je stražar tjerao da radi trčeci, natjerao da stoji i gleda u sunce duže vrijeme, a zatim udario, što je uzrokovalo njegov pad u neku jamu, gdje je ostao ležati bez svijesti. Osim toga i iz iskaza Sulejmanagić Refika, suca koji je razgovarao s dežurnom liječnicom koja je primila Rasima Erdića, proizlazi da mu je, osim podataka koje je naveo u službenoj zabilješci, doktorica rekla da je oštećenik izgledao kao da se survao niz provaliju, jer je imao ogrebotine na tijelu.

Iz spisa je vidljivo da je Osnovno javno tužilaštvo 28. 2. 1996. godine uputilo Višem javnom tužilaštvu u Bihaću dopis u kojemu se, opisujući slučaj smrti Rasima Erdića, navodi da je on najvjerojatnije pretučen.

Da je smrt Rasima Erdića posljedica fizičkog maltretiranja kojemu je bio izložen može se zaključiti i iz dopisa MKCK, koji 12. 8. 1994. godine upućen optuženiku. Prema tome, neposredno nakon događaja, prilikom dolaska predstavnika te međunarodne organizacije u zatvoru koji su obišli bilo je poznato pod kojima je uvjetima umro Erdić Rasim.

Kod činjenice da se sudsko-medicinski vještak nije mogla decidirano izjasniti što je uzrokom smrti tog oštećenika, svi naprijed navedeni dokazi, koje sud vrlo pažljivo ocjenjivao, opravdavaju i po ocjeni ovog suda zaključak da je smrt Rasima Erdića posljedica teških uvjeta koji su mu nametnuti – nasilnog rada, maltretiranju uz konstantno slabu i nedovoljnu ishranu.

I pored činjenice da je oštećenik Alagić Faruk nekoliko dana nakon pada II. autonomije, 15. 8. 1995. godine zaprimljen u bolnicu u kojoj je umro 20. 8. 1995. godine i nije izvršena obdukcija njegovog tijela, te na taj način, lege artis, utvrđen uzrok smrti,

ovaj sud smatra da je sud prvog stupnja imao u provedenim dokazima osnova za zaključak da je i njegova smrt posljedica permanentnog zlostavljanja kojemu je bio izložen, o čemu je iskazivao veći broj svjedoka, pogotovo što i iz medicinske dokumentacije proizlazi da je u bolnicu zaprimljen u stanju opće slabosti.

Ne može se prihvatiti ni tvrdnja žalitelja da nema sigurnih dokaza o tome da je Senad Halkić teško pretučen, što je dovelo do njegove smrti i da za takav zaključak nije dovoljan iskaz svjedoka Nermina Hajdarevića, koji jedini o tome govori, a ni službena zabilješka predsjednika Višeg suda Đulage Alibegića, na koji se sud poziva u presudi.

O premlaćivanju tog oštećenika govorili su i svjedoci Fered Abdić (list 105 istražnog spisa) te Salih Mržljak (list 353 spisa prvostupanjskog postupka).

Osim toga postavlja se pitanje kako bi se predsjednik Višeg suda usudio u služenoj zabilješci, koju je dostavio optuženiku, (dosje 5 list 80) napisati da je Senad Halkić doveden u zatvor pretučen i da je od toga umro, a da nije bio siguran u informacije koje je dobio.

Prema tome, iako se u spisu predmeta u dosjeu 112 na listu 30 nalazi Izvještaj Odsjeka vojne bezbjednosti od 20. 7. 1995. godine, u kojemu je navedeno da prilikom dolaska u zatvor na oštećeniku Halkiću nisu primijećene povrede i da je tek sutradan tražio medicinsku pomoć, ali da je umro prije dolaska sanitetskog vozila, na što se poziva žalitelj u žalbi, ta okolnost ne dovodi u sumnju utvrđenje suda o uzroku smrti oštećenika. Ona može biti posljedica nemara stražara koji su zaprimali oštećenika, ili pak njihovog svjesnog nastojanja da se zlostavljanje, kojemu je oštećenik bio izložen, zataška.

Tvrdnja žalitelja da je medicinska dokumentacija, koja se odnosi na povrede Jušić Mehmeda lažna i da ju je naknadno ispostavio svjedok dr. Mirsad Purić, koji ga je i inače u ovom postupku lažno teretio, radi čega nagrađen postavljanjem za ravnatelja Doma zdravlja u Velikoj Kladuši, također se ne može prihvatiti.

Sudu je dostavljen prijepis podataka internističke ambulante Doma zdravlja u Velikoj Kladuši iz kojeg proizlazi da je u civilnom pritvoru pregledan oštećenik, a nakon toga upućen na RTG snimanje, kojim je utvrđen prijelom lijeve lakatne kosti. Prema mišljenju sudsko-medicinskog vještaka radi se o teškoj tjelesnoj ozljedi.

Činjenica je da oštećeniku nije odmah pružena medicinska pomoć i da je nakon ozljeđivanja 17. 6. 1994. godine do 6. 7. 1994. godine, kada je izvršen pregled i postavljena dijagnoza funkcionirao u zatvoru s tom povredom. Žalitelj tvrdi da je to nemoguće, ali kod činjenice da je oštećenik tu povredu stvarno zadobio postavlja se pitanje zašto bi tvrdio da ju je zadobio 17. 6. 1994. godine, ako se to desilo kasnije. Osim toga iz spisa predmeta vidljivo je da je medicinska pomoć, koja se pružala zatvorenicima, bila vrlo ograničena. Nisu imali mogućnosti doći do liječnika kada su za to imali potrebu, već samo onda kada je zatvorska uprava ocijenila da je to potrebno.

Konačno i iz podataka što se nalaze u Izvještaju o privođenju i tretmanu Okanović Ibrahima, Općinskog zatvora Velika Kladuša, od 14. 1. 1994. godine, koji je već ranije spomenut vidljivo je da ni uprava Općinskog zatvora nije mogla organizirati pružanje pomoći spomenutoj osobi od 15 sati 14. 1. 1994. godine do narednog dana ujutro, kada je umro.

Ovo vijeće u cijelosti prihvaća utvrđenje suda prvog stupnja o tome da je smrt Selima Kahrića posljedica zlostavljanja kojemu je bio izložen i razloge koje sud o tome naveo u pobijanoj presudi.

Žalbena tvrdnja da o smrti te osobe nema niti jednog dokaza, jer ako nema mrtvog tijela nema ni dokaza o smrti, kod činjenice da o toj smrti govore svjedoci i da iz brojnih dokaza proizlazi da su zatvorenici teško fizički zlostavljani, u najmanju je ruku

neumjesna. Nesporno je da je oštećenik bio zatočen u logoru Dubrave i da je ubijen dan prije preseljenja tog logora na drugu lokaciju, pa je potpuno prihvatljiv iskaz svjedokinje Zuhre Hozanović da je tijelo ostalo nepokopano u prostoru logora Dubrave.

Ovaj sud, dakle, smatra da je sud prvog stupnja pravilno utvrdio da je smrt četiriju navedenih osoba i tjelesno ozljeđivanje imenovanih osoba posljedica zlostavljanja kojemu su bili izloženi i u cijelosti prihvaća razloge koje o tome naveo sud prvog stupnja.

Optuženik pogrešno drži da mu se ni na koji način te posljedice ne mogu pripisati, jer su sve imenovane osobe pretučene izvan objekata u kojemu su bile zatočene.

To prije svega nije točno.

Oštećenik Alagić Farug tučen je u logoru, Senad Halkić prebijen je nakon što je uhićen, na putu do logora, smrt Rasima Erdića posljedica je postupka stražara za vrijeme prisilnog rada, kao i smrt Selima Kahrića. Dakle svi su oni bili zatočnici, pa su za njihovu sigurnost bili odgovorni svi oni koji su organizirali logore ili rukovodili njihovim radom.

Što se, pak, tiče utvrđenja suda da su zatvorenici psihički zlostavljani time što su svakodnevno kod postrojavanja morali izvikivati parole kojima se veliča optuženik i AP BZ, što im je bio zabranjen bilo kakav kontakt sa članovima obitelji, što su bili izvrgnuti vrijeđanju građana kada su voženi na rad, što su se u nekim logorima u istim prostorijama nalazili i žene i muškarci i bili prisiljeni jedni pred drugima obavljati čak i nuždu, žalba tim utvrđenjima ne prigovara. Prigovara jedino narednom zaključku suda prvog stupnja o tome da je uslijed toga mnogima zdravlje teško narušeno, koji zaključak, po navodima žalbe, nema podlogu u bilo kakvoj medicinskoj dokumentaciji.

Naravno da takvi događaji ostavljaju posljedice na psihičko zdravlje osoba. Svi strahovi koje su doživjeli, poniženja kroz koja su prošli ne mogu se lako zaboraviti. Takvi događaji ne mogu nikoga ostaviti ravnodušnim i ne treba biti psihijatar da bi se zaključilo da je psihička stabilnost tih osoba bila uzdrmana, a da li to predstavlja teško narušenje zdravlja ili samo narušenje za učin kaznenog djela kako je optuženik proglašen krivim nije od značaja.

Ne može se prihvatiti tvrdnja žalitelja da je pogrešan zaključak suda prvog stupnja o tome da je odgovoran što je mjerama zastrašivanja i vršenjem terora prisiljavao građane općine Velika Kladaša na službu u njegovim paraformacijama.

Nije sporno da su sve osobe potpisale izjave da prihvaćaju mobilizaciju, što se posebno ističe u žalbi, ali kod činjenice da su to učinile u vrijeme kada su se nalazile u zatočeništvu, kao što proizlazi iz brojnih dokumenata na koji se poziva sud prvog stupnja, o dobrovoljnosti takvih izjava ne može se uopće govoriti. Potpisivanje izjava bilo je jedini način da se zatvorenici izvuku "iz pakla logora", kao što navodi svjedok Zlatko Balić (list 367 spisa), način da se izvuku "iz njihove vlasti", kao što kaže svjedok Salkić Sanel (list 72 istražnog spisa).

Osnovano je, stoga, sud prvog stupnja zaključio da je provođena prisilna mobilizacija, a razloge koje je o tome naveo u pobijanoj presudi u cijelosti prihvaća ovaj sud.

Navodima žalbi da iz Izvještaja o izolaciji od 24. 6. 1994. godine, koje je potpisao Ibrahim Dedić, proizlazi da nije bilo moguće brojne osobe koje su prihvatile mobilizaciju i uputiti u vojne jedinice, ne dovodi se u sumnju naprijed navedeni zaključak suda prvog stupnja o tome da je mobilizacija izvršena prisilno.

U pravu je žalitelj kada tvrdi da je svaka mobilizacija akt prisile od strane države. Međutim, postoji razlika između mobilizacije koju vrši neka država u mirnodobskim uvjetima, prema svojim državljanima i "mobilizacije" koja je vršena u konkretnom slučaju,

kada su ratni zarobljenici i civili, u ratnim uvjetima, prisiljavani da služe vojsku snagama koje su neprijateljske, što je izričito zabranjeno u međunarodnom pravu.

Iz provedenih dokaza proizlazi da su osobe, koje su bile prisiljene prihvatiti mobilizaciju, bile protivnici osnivanja AP ZB, dakle koji su ostali lojalni državi BiH ili se pak radilo o zarobljenim vojnicima Armije BiH, pripadnicima 5. korpusa.

Osnovano sud prvog stupnja nije prihvatio obranu optuženika o tome da on nije znao o stanju koje vlada u zatvorima, jer su o tome vodili računa tijela u čijoj je nadležnosti bila kontrola rada zatvora, sabirnih i izolacionih centara, što ponavlja i u žalbi.

Valja reći da je upravo u vezi s tim prigovorima obrane bilo potrebno utvrditi u kakvom se pravnom i faktičnom položaju nalazio optuženik, o čemu je bio ovlašten odlučivati, odnosno koje je odluke stvarno donosio. Radi toga sud je utvrđivao, između ostalog, u kojim je okolnostima proglašenje tzv. AP ZB, koje funkcije u toj tvorevini obavljao i koje je odluke, u vezi s funkcioniranjem tijela tako proglašene države, on donosio.

Ovaj sud smatra da je u pobijanoj presudi pravilno utvrđeno da je upravo optuženik osoba koja je faktično proglasila AP, a odluka je samo pokrivena formom tzv. Ustavotvornog parlamenta, čije je članove on sam imenovao.

On u svojoj obrani navodi da inicijativu za proglašenje AP morao pokrenuti radi provjere svoje izborne pobjede na prvim višestranačkim izborima, a i u žalbi ističe da je Inicijativni odbor "polulegalno zakazao skupštinu potpisnika Inicijative". Optuženik nadalje navodi da je kao izborni pobjednik imao pravo i obavezu u ratnim uvjetima štiti interese građana bihačkog okruga, a nesporno je da je upravo on ocijenio da je interes tog kraja osamostaljenje i ocjepljenje od Bosne i Hercegovine.

To proizlazi i iz izlaganja optuženika na sjednici Vlade tzv. APZB od 19. 3. 1993. godine, na koje se poziva sud prvog stupnja na stranici 23 pobijane presude.

Kada se analiziraju svi pismeni dokazi što se nalaze u spisu predmeta proizlazi da su u pravu svjedoci koji tvrde da se u Velikoj Kladaši, u inkriminiranom razdoblju, nije moglo dogoditi bilo što bez znanja i odobrenja optuženika. Tako svjedok Refik Sulejmanagić navodi da se u Velikoj Kladaši "bukvalno ništa nije moglo desiti bez znanja, odobrenja pa čak i naredbe Fikreta Abdića", a svjedok Delić Hasin i Diduljica Đeko iskazuju da je optuženik "držao sve konce u svojim rukama, jer je on takav čovjek".

Iz brojnih pismenih dokaza proizlazi da je žalitelj donosio odluke o osnivanju sudova i tužilaštava, o imenovanju sudaca i tužilaca, o imenovanju članova općinskih povjerenstava, donosio uredbе sa zakonskom snagom o organizaciji i načinu vršenja zadataka, primjerice u Vojnom zatvoru Dubrava i Prihvatnom centru Ponikve (list 357 istražnog spisa), o reguliranju statusa ratnih zarobljenika (list 349 crvenog spisa), o visini novčane kazne, kojom su izmijenjene odredbe Osnovnog krivičnog zakona (list 369 crvenog spisa), o izmjeni visine novčane kazne propisane Zakonom o kaznenom postupku, da je vršio sva imenovanja u vojsci i donosio sve odluke koje se odnose na vojsku, pa sve do supotpisivanja dozvola za kretanje i dozvola za prijelaz preko državne granice, što se nalaze u Dosjeu broj 1 spisa. Njemu su dostavljana sva izvješća o radu tijela vlasti, a k njemu su gotovo svakodnevno dolazili svi predstavnici vlasti.

On na sastanku s predstavnicima UNPROFOR-a od 29. 3. 1995. godine (list 77 Dosjea a) govori da će "dio Bosne koju ja kontrolišem" postati vrijedniji od ostatka Bosne (Dosje 1).

Iz dokaza u spisu predmeta, na koje se poziva sud prvog stupnja, nesumnjivo proizlazi da se od 1995. godine u dokumentima tijela vlasti državne tvorevine koju je inaugurirao optuženik, više ne govori o AP, već o Republici Zapadna Bosna. Taj se naziv

spominje već i u naprijed citiranoj zabilješci o sastanku od 29. 3. 1995. godine, ali i u zabilješcima sa sastanka koji je održan 25. 4. 1995. godine, nakon kojeg je optuženik donio odluku o obrazovanju odbora za pripremanje proglašenja Republike Zapadne Bosne 30. 4. 1995. godine i o tome održao sastanak 28. 5. 1995. godine, kao što je vidljivo iz dosjea broj 1 (listovi 60 – 65).

Iz svih ovih dokaza i kod nesporne činjenice da je prema toč. 5. Ustavnoopravnih principa AP ta tvorevina imala sve prerogative države, što se navodi u pobijanoj presudi i da je već u toj odredbi navedeno da se neke od nabrojanih funkcija mogu prenijeti "ustavnim sporazumom na Savez Republike Bosne i Hercegovine" "kada se ona konstituirala" pravilno je sud prvog stupnja utvrdio da je optuženik, suprotno Ustavu Republike BiH, proglasio AP ZB i da je u toj tvorevini stvarno donosio sve odluke, bez obzira da li ih je potpisivao ili ne, pa i odluke o osnivanju logora, krugu osoba koje će u njima biti zatvorene, prema kojima se postupalo upravo onako kako je optuženik želio i očekivao.

Žalitelj tvrdi da je sud pogrešno utvrdio koliki je broj osoba bio zatočen u logorima kroz inkriminirano razdoblje, jer je zbrojio broj evidentiranih osoba u logorima, ne vodeći računa o tome da su neki objekti zatvarani, a zatočenici preseljeni na druge lokacije, što nije točno.

Na stranici 29 i 30 obrazloženja presude sud navodi da je došlo do premještanja zatvorenika, najprije iz logora Dubrave, a zatim iz logora Ponikve na nove lokacije i zaključuje da je kroz te logore **prošlo** ili je u njima **boravilo** preko 5.000 osoba, što je točno.

Neprecizan je navod u činjeničnom opisu presude, kada se nakon nabranjanja logora i opisa strukture zatvorenih osoba navodi "da je u tom vremenu zatvoreno najmanje 5.000 civila, umjesto da je u to vrijeme boravilo najmanje 5.000 civila", ali ta nepreciznost nije od značaja za kaznenu odgovornost optuženika. Kazneno djelo za koje je on proglašen krivim pod toč. 1. izreke pobijane presude ostvareno je bez obzira da li je u inkriminiranom razdoblju zatvoreno 2.628 osoba, kao što se tvrdi u žalbi optuženika ili 5.000 osoba, kao što je neprecizno navedeno u činjeničnom opisu.

Nije u pravu žalitelj ni kada tvrdi da je sud izveo pogrešan zaključak o tome da su suci Osnovnog suda u Velikoj Kladaši podnijeli 15. 1. 1994. godine kolektivnu ostavku zbog stanja u zatvorima.

Na stranici 34 obrazloženja presude pravilno se interpretira sadržaj dopisa Osnovnog suda u Velikoj Kladaši (dosje 1 list 76) i navodi da se ostavka podnosi zbog toga što suci ne mogu obavljati svoju dužnost odgovorno i zakonito zbog odnosa SJB Velika Kladaša s Ministarstvom obrane i policije, a iz toga sud potpuno pravilno zaključuje da su organi imenovani u ostavci, dakle SJB i Ministarstvo obrane i policije, radili protivno prihvaćenim propisima.

Tvrdnja optuženika, koju ponavlja i u žalbi, da su sve osobe koje su bile lišene slobode imale o tome pravovaljana rješenja, u suprotnosti je s dokazima provedenim tijekom postupka.

Ne samo da brojni svjedoci tvrde da o pritvaranju nisu imali nikakvo rješenje ili da su ga dobili tek prilikom puštanja na slobodu, već to proizlazi i iz pismenih dokaza.

U dopisu koji je optuženiku uputio Tadeusz Mazowiecki, koji je već spomenut u ovoj odluci, navodi se da se ljudi pritvaraju bez ikakve odluke. To proizlazi i iz dopisa Osnovnog suda u Velikoj Kladaši koji je upućen 11. 1. 1994. godine Ministarstvu pravosuđa, u kojemu se navodi da 49 osoba nemaju nikakve odluke o zatvaranju (Dosje broj 6) iz Izvještaja Višeg suda u Velikoj Kladaši o stanju u zatvoru Dubrave, od 30. 11. 1994. godine (Dosje broj 8) gdje se govori o 90 takvih osoba te i iz Izvještaja Vojnog

suda od 19. 12. 1994. godine, u kojemu se navodi da samo 39 od 193 pritvorenika imaju rješenja o pritvaranju.

Ovaj sud, dakle, utvrđuje da je činjenično stanje, na kojemu se temelji odluka o odgovornosti optuženika, pravilno utvrđeno. Sve relevantne činjenice utvrđene su, prvenstveno, na temelju pismenih dokaza, sa takvom sigurnošću da je nepotrebno provoditi druge dokaze, kao što pogrešno smatra žalba u kojoj se predlaže saslušanje još 482 svjedoka.

Iz utvrđenih činjenica sud je prvog stupnja pravilno utvrdio da je optuženik ostvario sve elemente kaznenog djela ratnog zločina protiv civilnog stanovništva, iz čl. 120. OKZRH i kaznenog djela ratnog zločina protiv ratnih zarobljenika, iz čl. 122. OKZRH, o čemu je naveo detaljne, precizne i potpuno jasne razloge na stranici 45 – 47 presude, koje u potpunosti prihvaća ovaj sud i na njih upućuje žalitelja.

Nesporno je, naime, da je optuženik obnašao i dužnost predsjednika tzv. AP ZB i Vrhovnog komadanta vojske te paradržavne tvorevine.

Točna je njegova tvrdnja da u spisu predmeta ne postoji nijedan pismeni dokaz o tome da je on izdao nalog da se prema zatočenim osobama – civilima i ratnim zarobljenicima – nečovječno postupa na način kako to proizlazi iz činjeničnog opisa pobijane presude pod toč. 1. i 2. izreke.

Međutim, pravilno je sud prvog stupnja, iz okolnosti koja je ovlaštenja optuženik faktično imao i koja je ostvarivao, zaključio da se radilo o izvršavanju njegove zapovijedi.

Iz brojnih dokaza proizlazi da je za funkcioniranje logora bilo potrebno angažirati veći vojni potencijal – stražare, zapovjednike, vojnu policiju – što je bilo u isključivoj nadležnosti optuženika kao Vrhovnog komadanta, a i civilnu policiju, čije je čelnike također on imenovao. Kod daljnje činjenice da je žalitelju bilo poznato u kojim okolnostima logori funkcioniraju i što se u njima dešava, o čemu je bilo riječi u prethodnom tekstu ove odluke, i po ocjeni ovoga suda proizlazi da je on naredio i organizirao upravo takve logore u kojima se protuzakonito zatvaralo stanovništvo koje nije podržavalo formiranje tzv. AP ZB, u kojima su i njegovi politički protivnici fizički i psihički zlostavljali i u kojima se i prema zatočenim civilima, a pogotovo prema ratnim zarobljenicima nehumano postupalo, a takvi uvjeti, kojima su bili izloženi zatočenici, iskorišteni su i da se muškarci prinude na službu u vojsci te paradržave.

Kako žalba optuženika uložena zbog povrede Kaznenog zakona i pogrešno i nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja prema odredbi čl. 382. ZKP-a sadrži i žalbu zbog odluke o kaznenoj sankciji, ovaj je sud i u tom dijelu ispitao pobijanu presudu i utvrdio da ni pojedinačne kazne utvrđene optuženiku za kaznena djela za koja je proglašen krivim, a pogotovo jedinstvena kazna zatvora, nisu prestroge sankcije.

Tijekom postupka je utvrđeno da je veliki broj osoba, od djece do staraca, bio izložen nehumanim, ponižavajućim postupcima pa i psihičkom i fizičkom zlostavljanju. Djeca su odvojena od roditelja, porodice su bile razdvojene, zatvorenici potpuno obespravljani i ovisni o milosti optuženika i njemu potčinjenih osoba.

Žalitelj prigovara konstataciji suda da on spada u tzv. gospodare rata, ali iz provedenih dokaza proizlazi da je on stvarno imao svu moć u svojim rukama i o njemu je ovisilo da li će netko biti zatočen i kakav će imati tretman, pa je u pravu sud kada navodi da su takve osobe odgovornije od neposrednih počinitelja konkretnih radnji kojima su ostvareni elementi kaznenih djela za koje je optuženik proglašen krivim.

S obzirom na brojnost osoba prema kojima su izvršena kaznena djela, na vremenski period kroz koji su bili izloženi inkriminiranim radnjama, ovaj sud smatra da su i pojedinačne, a i jedinstvena kazna nužna mjera društvenog prijekora da se predusretne u

precjenjivanju svojih moralnih i humanih zasada, da se ubuduće ne ponasa na sličan način.

Iz naprijed iznesenih razloga valjalo je odbiti žalbu optuženika kao neosnovanu i potvrditi pobijanu presudu, radi čega je presuđeno kao u izreci (čl. 387. ZKP-a).

U Zagrebu, 30. ožujka 2004. godine

Zapisničar:
Snježana Mrkoci, v.r.
Predsjednik vijeća:

Milan

Gudelj, v.r.

PRAVNA UPUTA:

Protiv ove presude nezadovoljna stranka ima pravo žalbe u roku od 15 dana od primitka pismenog otpravka presude. Žalba se podnosi u 3 istovjetna primjerka putem Županijskog suda u Karlovcu, a o njoj odlučuje Vrhovni sud Republike Hrvatske u III. stupnju.

Suglasnost ovog prijepisa s izvornikom ovjerava
Voditelj Pisarnice za prijepis i otpremu:

Štefica Klepac

Ovaj projekt
podržan je sredstvima
Europske unije

Mary Wyckoff
Human Rights and Legal Adviser
Head, Rule of Law Unit
OSCE Mission to Croatia
HQ Zagreb
Florijana Andraseca 14

22/04/2004